

Udtørringen af Sjørring Sø: Galmandsværk eller genistreg

»Indrammet af mægtige, af kæmpehøje kronede højdedrag lå søen med dens herlige, af rør og ravl omkransede holme og dens brede afvekslende strande som et eldorado for en vrimlende fiskebestand og for de uhyre skarer af forskelligartede vandfugle, som fyldte luften med deres livlige skrig i alle tonearter.

Søen havde rigelig af lækre fisk til eg-
nens beboeres føde; der var rigelig rør og
ravl til hustage, og holmene og stranden

gav vinterfoder og sommergræsning til kreaturer. Holmene var også i sommertiden så overfyldte med fugleæg, at der var rede ved rede. Jægerne hentede sig mangen vildgås eller vildand fra søen, og nu og da gik en odder i fjelden. Søstranden var den herligste legeplads for børnene.(...) Det var også forfriskende for mennesker og dyr at få en vade- og svømmetur i varme sommerdage.

Og hvor var det herligt, når frosten

stivnede vandene! Når ålestangerne stod spredt over søen som fluer på et spejl, og glidende børn, skøjteløbere og kaner med bjældeklingende heste og rødmussede glade mennesker strøg hen over den en mil lange blanke flade.»

Sådan beskrev Ole Bang i 1908 folkelivet ved den store sø, som den havde ligget hen i århundreder. Bang byggede sin fremstilling på samtaler

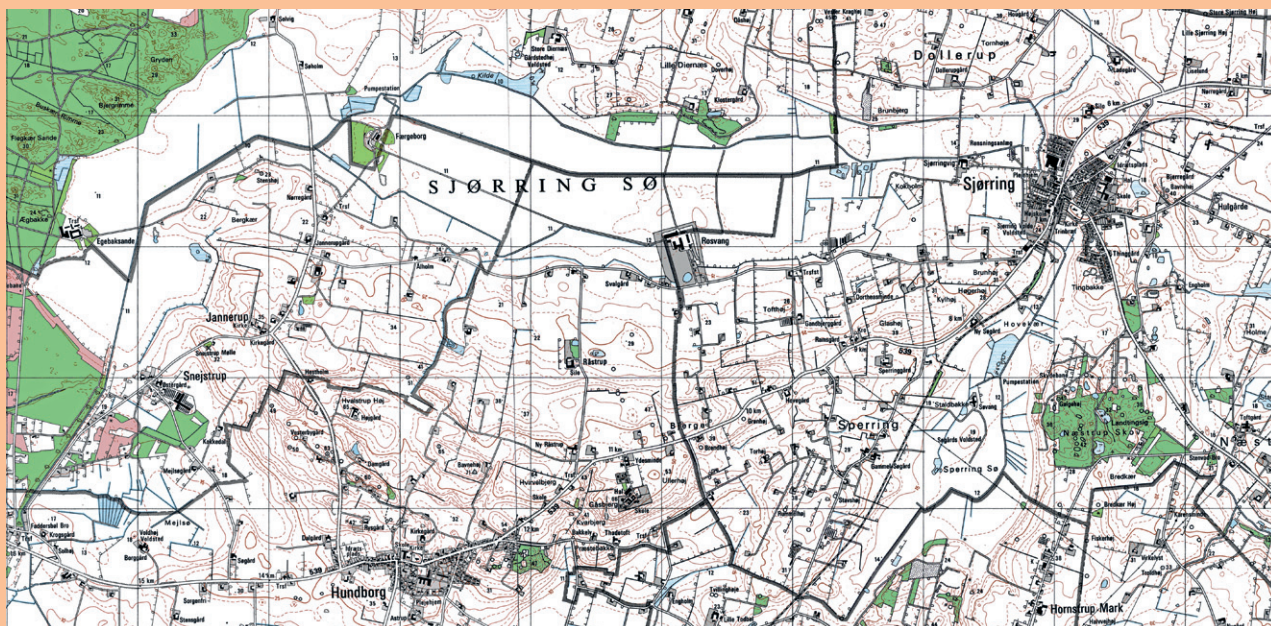
Sjørring SØ

Lavvandet sø på 850 hektar, fem kilometer vest for Thisted. Tørlagt 1859-60. Anvendelsen domineres i dag af en stor svineproduktion. Ligger uden for Nationalpark Thy. Thisted Kommune.

Koordinater: 6312500, 471000.

Videnskabernes Selskabs kort fra sidst i 1700-tallet viser ganske præcist den store udstrækning af Sjørring Sø. Fugleøerne Rostrup Holme er angivet, mens Græsø, Fersborg og Kokholm er udeladt eller ikke navngivet. Her yngede hættemågen i tusindtallige kolonier sammen med sandterner, splitternes, sortterner og en række andearter. Efter tørlægningen ændredes fuglelivet brat, men var stadigvæk meget rigt. Således nedlagde to jægere på en enkelt dag i efteråret 1869 tilsammen 65 agerhøns i den udtorrede sø. Et tilsvarende fugleliv fandtes på fugleholmen i Sperring Sø sydost for Sjørring Sø, indtil også denne sø blev afvandet i 1878.

Hovedkanalen snor sig bredfyldt med vand gennem den tørlagte søbund, hvor grundvandet står højt. Et stort antal pumper i en række skure af trykimprægneret træ og med bliktag sørger for, at de store marker stadig er dyrkningsegnede.

med folk på egnen, der endnu kunne huske Sjørring Sø fra før udtørringen i 1860. Forfatterens sympati kan der ikke herske tvivl om, da han afrunder sin beskrivelse med følgende følelsesudbrud: »Og alle disse herligheder skulle egnen miste!«

Nøgternt bedømt er der dog næppe tvivl om, at den store søs banemand, kaptajn J.C.H.C. Jagd, blev budt velkommen, da han slog sig ned på egnen for at tørlægge Sjørring Sø. Her kom jo en mirakelmand, der kunne

skaffe egnen 850 hektar landbrugsjord. Hans egenrådige facon skabte dog hurtigt megen mistro, og snart betragtede man ham med stor uvilje.

Jagd beskrev selv den lokale modstand i Tidsskrift for Landøkonomi i 1874:

»Det overraskede mig ikke, at alle egnens selvkloge mænd erklærede min plan for uudførlig, men jeg blev unægtelig overrasket ved at se den overordentlige iver, hvormed folk, hvis interesser i ingen som helst retning berørtes af mit foretagende, søgte at svække

den tillid, hvormed mine medinteressenter, lodsejerne, var gået ind på samme, og foranledigede disse til at trække sig tilbage. De ganske vist tilstedeværende vanskeligheder blev imidlertid af hine mænd fremstillede som aldeles uovervindelige, søbundens store frugtbarhed blev latterliggjort, og det hele foretagende gjort til et galmandsarbejde, hvorpå ingen fornuftig mand kunne indlade sig.«

Skolelærer og ingeniør

Hovedpersonen i dramaet om udtørringen af en af de største søer i Nordjylland, Jens Christian Henrik Claudius Jagd, var blandt sin samtids mest farverige personer.

Før Jagd kom til Thy, havde han ført en broget tilværelse. Født i 1821 i Fredericia som yngste søn i en børneflokk på syv, der tidligt blev faderløse. Faderen, der var lærer, døde allerede i 1824.

Christian Jagd, som han kaldte sig, blev også selv uddannet som skolelærer, fra Skårup Seminarium ved Svendborg i 1841. Blot to år senere fik han tilbudt stillingen som bestyrer af Svendborg Private Realskole, og sagde ja. Han gjorde skolen populær både blandt eleverne, deres forældre og skolens øvrige ansatte. Som noget helt nyt indførte han individuel undervisning i vid udstrækning.

Den unge Jagd beskrives som en højt begavet mand med mange talenter. Han talte angiveligt perfekt tysk, engelsk, latin og fransk, og havde stor viden om matematik, fysik og kemi. Dertil kom teknisk snilde og opfindsomhed.

Karrieren inden for skoleverdenen blev imidlertid kort, da Jagd pådrog sig en af tidens mest frygtede og uhelbredelige sygdomme, tuberkulose. Han var overbevist om, at det var »skolelivet med sin kvalme luft, åndelig opslidende indflydelse og fuldstændige mangel på legemlig bevægelse og anstrengelse«, der havde påført ham sygdommen. Derfor forlod han skolen i 1845 og kastede sig over det nymodens ingeniørstudium.

Om han nogensinde fuldførte uddannelsen, står hen i det uvisse, men

Det gamle pumpehus i gule sten ude ved Færgesborg løfter vandet fra den centrale hovedkanal 1-2 meter og op i den inddigede ringkanal, hvorfra det løber videre ud forbi Egebaksande og mod syd til Faddersbøl.

han smykkede sig gerne med ingeniørtitlen.

Allerede i 1843 havde Jagd konstrueret en roterende dampmaskine, som var noget af en sensation. Senere opnåede han patentrettigheder i flere lande med hjælp fra den kendte fysiker H.C. Ørsted, der betragtede Jagds dampmaskine som en genial opfindelse. Den »rotatoriske« dampmaskine blev forløberen for den langt senere udviklede dampturbine. Successen ses også af, at der blev oprettet et aktieselskab, der skulle producere og sælge maskinen, og blandt aktionærerne kan nævnes greverne Bille Brahe, Ahlefeldt og Knuth, kammerherre Sehested samt storkøbmandene Theill og Baagøe fra Svendborg.

Under et ophold i England mødte Jagd den kendte engelske vandbygningsingeniør Joseph Glynn, som han indgik i kompagniskab med. Tanken var, at Jagd skulle stå for alle Glynn's landvindingsprojekter udenfor England, herunder også de danske. Krigen mod Slesvig-Holsten i 1848 satte imidlertid en brat stopper for samarbejdet.

Til gengæld blev de tre krigsår, 1848-1850, den bedste tid i Jagds liv, ifølge ham selv.

Den farverige kaptajn

Efter en lynuddannelse til befalingsmand i København blev han sendt til Nordslesvig. Her organiserede »kaptajnen«, som han fremover blev kaldt, et såkaldt frikorps, der opererede helt selvstændigt som efterretningsenhed for hæren. Hans mandskab arbejdede i små grupper, ofte langt inde bag fjendens linjer, hvor de samlede efterretninger om troppebevægelser, som de rapporterede tilbage til Jagd, der igen rapporterede direkte til de danske generaler.

Det var karakteristisk for Jagds selvtilid og temperament, at han uden tøven gik udenom de sædvanlige kommandoveje og ofte direkte til generalerne eller sågar krigsministeren, når han mente, der var problemer at løse.

Senere fik Jagd til opgave at organisere alt våbendygigt mandskab i det nordlige Jylland. Han rejste personligt rundt i de nordjyske amter, Ålborg, Viborg og Randers, for at hverve mandskab. Den karismatiske kaptajn samlede på kort tid en hel lille hær på 6.-8.000 loyale mænd, der kunne ind sættes som lokale modstandsgrupper, hvis krigen skulle brede sig nordpå.

Politisk engagerede Jagd sig også lidenskabeligt i tidens debat, og han stillede op til det første danske rigsdagsvalg i december 1849. Her blev han valgt for partiet Venstre.

Vinteren 1849-50, hvor de stridende parter havde indgået våbenhvile, tilbragte Jagd i København med at drive politik, før han vendte tilbage til sit frikorps ved fronten i Jylland, da krigen atter blev genoptaget. Under det afgørende slag ved Isted den 24. juli 1850 blev Jagd såret af en kugle i det højre lår. Dermed var krigen forbi for hans vedkommende, og det var hans militære karriere også.

Som kaptajn af krigsreserven og med et velfortjent ridderkors på brystet kunne Jagd kaste sig over nye opgaver, men trods sin status som krigshelt, medlem af Rigsdagen og med tætte forbindelser til generaler og ministre fik han alligevel nej, da han søgte stilling ved det nyoprettede gendarmerikorps. Heller ikke cheffpo-

sten for det nyoprettede redningsvæsen fandt man ham egnet til.

Det blev som teknisk chef for den ledningsførte telegraflinje, at han i 1854 fandt sig et civil job. Og det blev telegrafen, der førte ham til Thy – og til udtørringen af Sjørring Sø.

Jagd kommer til Thy

I de år anlagde staten telegraflinjer mellem de større provinsbyer. De mindre byer, der ikke fik en offentlig linje, anlagde ofte selv en privat, som derefter blev koblet på den statslige. Som teknisk chef for statens telegraf spillede Jagd på begge heste. Samtidig med at han ledede det omfattende arbejde med at oprette de offentlige linjer – det var hans job – fandt han også tid til at tage private linjer i entreprise for egen regning.

Ledningerne til den luftbårne telegraf blev leveret af Nordisk Kabel og Tråd, og det var ikke småordrer, som den tekniske chef afgav. Af samme grund var det yderst elskværdige breve, der blev sendt fra NKT-direktør C.F. Tietgen til storkunden Jagd gennem de 10 år, han havde ansvaret for at binde landet sammen på kryds og tværs med telegraflinjer.

I april 1857 sagde Jagd ja til at føre en privat telegraflinje fra Thisted over Nykøbing Mors og Skive helt frem til

Kaptajn Jagd blev udnævnt til både Dannebrogsmænd og ridder af Dannebrog, men det var for indsatsen i 1848-krigen. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

- 1: Gl. Råstrup Hovedgård
- 2: Rosvang med svinestald
- 3: Faddersbøl landsby
- 4: Nuværende hovedkanal
- 5: Kanalen fra Jagds tid
- 6: Egebaksande
- 7: Færgeborg

Den udtørrede sø domineres af Rosvang, der har til huse i det store kompleks af landbrugsbygninger med røde tegltag. Ned gennem søbunden strækker sig den centrale afvandingskanal, og helt ude i horisonten blinker Vesterhavet. Foto: Hunderup Luftfoto, juli 2008.

Hobro. I samme periode anlagde vejingeniør Enrico Mylius Dalgas, den senere direktør for Det Danske Hedeselskab, landevejen fra Viborg til Holstebro, og sandsynligheden taler stærkt for, at Jagd og Dalgas har mødtes. I givet fald har de haft mange fælles oplevelser at tale om. Også Dalgas havde deltaget i krigen 1848-50, hvor hans to ældre brødre faldt.

Mens den private telegrafentreprise Thisted-Hobro gennemførtes, boede Jagd i længere perioder på hotel i Thisted, men der er ingen tvivl om, at Jagd har kendt Sjørring Sø, før han indlogerede sig i Thisted. Dengang Jagd planlagde mulige danske landvindingsprojekter sammen med Joseph Glynn i England, har den enorme, lavvandede Sjørring Sø uden

tvivl været lokaliseret og vurderet som et oplagt emne.

Jagd var da også knap nok flyttet til Thy, før han kastede sig over arbejdet med at tørlægge søen. Lokalt var der allerede lodsejere rundt om søen, der – i pagt med tidens ånd – baksede med tanker om en udtørring. Hvordan disse mænd kom i kontakt med kaptajn Jagd, ved vi ikke, men det

kan meget vel tænkes, at de to parter har truffet hinanden på hotellet i Thisted.

Og havde de lokale først sat sig til bords med den veltalende Jagd, måtte de lægge ører til hans mange bedrifter, ikke mindst under krigen. De blev fortalt med kraftig røst og store armbevægelser. En jævn og duknakket thybo har måske forsigtigt spurgt til, om Jagd virkelig troede, det ville være muligt for ham at lempe vandet ud af den store Sjørring Sø? Man kan sagtens forestille sig, hvordan netop et sådan spørgsmål må have virket på Jagd – som en rød klud på en fnyssende tyr. Ingen skulle stille spørgsmålstegn ved kaptajnens evner.

Kendetegnende for kaptajn Jagds temperament var, at han absolut skulle bevise det umulige. Det karaktertræk havde han til fælles med en hel anerække af både tidligere og senere landvindingsmænd, som f.eks. godsejeren, der 100 år senere gennemførte de omfattende landvindingsprojekter ved udmundingen af Mariager Fjord – og knækkede halsen på dem.

Kaptajn Jagds store svaghed – og mange af de øvrige landvindingsmænds – var den manglende interesse for ideernes økonomiske bæredygtighed. Jagd opfattede sig selv som entreprenøren, der skulle tømme søen for vand for et budget på 140.000 rigsdaler (17,5 mio. kr. i 2008-værdi), og det gennemførte han faktisk. Om det kunne betale sig, var ikke spørgsmålet.

Sådan beskrives Jagd af den kyn-dige lokalhistoriker Verner Paulsen, der udgav den store Jagd-biografi i 2005.

Både håndjern og fodlænker

Straks efter sin ankomst til Thy i april 1857 kastede Jagd sig over den store opgave at overbevise de 59 lodsejere, der havde andele i Sjørring Sø, om nytten af netop hans projekt.

Helt nemt var det ikke. Thyboerne ville gerne have mere jord, men trods kaptajnens flammende ildhu og store talegaver lod de sig ikke sådan rive med. De sikrede sig solidt mod enhver

form for letsindig omgang med både deres penge og velvilje.

I maj 1857 blev der oprettet en kontrakt mellem lodsejerne og Jagd efter et stormøde den 4. maj på hovedgården Gl. Råstrup. Kontrakten udmålte ansvaret i detaljer for et eventuelt udtørningsprojekt. Den begejstrede projektmager fik både håndjern og fodlænker på.

For egen regning og risiko skulle den engagerede kaptajn foretage alle indledende arbejder med opmåling, nivellering og projektering. Hvis resultatet blev, at en udtørring ikke kunne betale sig, måtte han selv bære tabet. Blev resultatet derimod positivt, skulle der dannes et aktieselskab med 2000 aktier, men også her skulle Jagd holdes i kort snor. Han forpligtede sig til at købe den ene halvdel af aktierne, så »interessentskabet derved kan få borgen for, at hver undersøgelse er foretaget med behørig forsigtighed og nøjagtighed, samt at han ikke indbyder sig på andre foretagender eller udgifter end sådanne, som ligger i selskabets fælles interesser«.

Den anden halvdel af aktierne havde søens ejere ret – men ikke pligt – til at tegne sig for.

Jagd løb altså en betydelig risiko for at ende med hele det økonomiske ansvar for det store projekt. Dog var det også her hans store chance for at blive godsejer bød sig til. Hvis søjerne ikke benyttede sig af deres ret til at købe aktierne, ville det medføre, at de overlod ejendomsretten til de 850 hektar søbund til Jagd, ganske gratis.

Med denne aftale på plads ansøgte Jagd om Indenrigsministeriets tilsagn om skattefrihed i 20 år for de tørlagte arealer. Det fik han i oktober 1857.

Et år senere, i november 1858, kunne Jagd så lægge sidste hånd på forberedelserne til det store projekt, men da var opbakningen fra lods-ejerne forsvundet. Den stortalende kaptajn havde skaffet sig magtfulde politiske og vel også personlige fjender blandt egnens ledende mænd. De betragtede nu søprojektet som »galmandsarbejde«.

Resultatet var, at næsten alle lods-ejere havde vendt Jagd ryggen, før arbejdet overhovedet var gået i gang.

Efter endt aktietegning i november 1858 stod Jagd tilbage med hele 1939 aktier ud af de 2000. Kun 61 aktier var det lykkedes at afsætte. Et år senere måtte han også overtage dem, så han stod helt alene med ejerskabet til søen.

Vandkrigen

Sin natur tro lod Jagd sig dog ikke påvirke af den mildest talt svigtende lokale opbakning. Tværtimod. Nu skulle han vise dem.

I løbet af et par måneder havde han hyret en broget skare på flere hundrede løsarbejdere til at grave den centrale hovedkanal mellem Snejstrup og Faddersbøl i søens vestende. Udover lokale thyboere var der tale om regulære børrister i skikkelse af omrejsende tyskere, englændere, skotter og svenskere samt en del af det gamle soldatermandskab fra frikorpsstiden i 1848-50.

De største gravearbejder fandt sted i 1859, fra foråret til december, hvor mindst et par hundrede jordarbejdere skabte liv og røre på egnen.

Gennem hovedkanalen i vestenden af søen skulle vandet tømmes ud i det åsystem, der via Ove Sø, Ørum Sø og Flade Sø endte nede i Krik Vig øst for Agger. Kanalen blev 12 meter dyb og 36 meter bred for oven, og på den to kilometer lange strækning bortgravede man omkring 135.000 kubikmeter jord.

Datidens Thisted Avis kunne malende berette, hvordan kolonner af mænd med trillebøre snoede sig op af kanalens skrå sider. Jordarbejdet udgjorde den hidtil største entreprise af sin art ved en dansk søudtørring, påstod avisen.

Men alt gik planmæssigt. Den 14. august 1860 kunne Jagd lade søvandet strømme ind i den nygravede kanal, selvom der stadig manglede en del arbejde på skråningerne. Udtørringen af den 850 ha store Sjørring Sø kunne tage sin begyndelse. Det kunne kaptajn Jagds problemer imidlertid også.

En række af egnens ledende mænd, hvoraf flere sad i amtsrådet, delte som tidligere nævnt ikke Jagds begejstring.

Tværtimod opfattede de projektet som skadeligt for deres egne interesser, da flere af dem havde private engarealer syd for den nygravede kanal. Disse arealer blev påvirket af de ændrede afvandingsforhold.

Vandløbslovgivningen var sådan set klar nok, men den utålmodige Jagd brød gang på gang loven, fordi han åbnede og lukkede slusen i Snejstrup efter eget behov. Dengang Jagd planlagde projektet, sagde gældende lov, at projektmageren skulle bære ansvaret for eventuelle skader efter en vandløbsregulering. Imidlertid vedtog rigsdagen i januar 1859 en ny vandløbslov, der krævede, at en projektmager

skulle bevise for en landvæsenskommission – før et projekt blev sat i gang – at det ikke ville forårsage direkte skader eller ulemper.

Med den nye lov i hånden kunne myndighederne nu lege katten efter musen med Jagd, og det gjorde man. Nemmere blev det heller ikke, da der hverken var foretaget troværdige nivellementer af omgivelserne eller målinger af den normale vandstand i vandløbene.

Sidst på året 1860 klagede lods-ejerne syd for søen over oversvømmelser på deres enge. De ville have garanti for, at Jagd ikke ledte for meget vand ud i kanalen. Kort efter krævede ejeren

af Årup Vandmølle syd for søen imidlertid, at Jagd »ikke måtte stemme eller standse vandets naturlige afløb fra Sjørring Sø, så mølledriften blev skadet«. Mølleren ville have garanti for, at der ikke blev udledt for lidt vand gennem kanalen.

For meget vand eller for lidt vand, det var stridens emne. Amtmanden valgte at gribe ind ved at kræve kontrol over det sluseværk, der regulerede afvandingen af den store sø.

I juni 1861 fastsatte amtet en overgrænse for vandstanden i åen, men et par måneder senere bestemte landvæsenskommissionen, at Jagd skulle give vandet fra Sjørring Sø »frit og uhindret afløb« gennem kanalen. Hvis han modsatte sig kendelsen, vankede der dagbøder.

Jagd havde ingen jordisk chance for at opfylde de to modstridende krav, så i oktober 1861 troppede kongens foged op på hans bopæl i den nedlagte Faddersbøl Mølle for at inddrive 550 rigsdaler (66.000 kr. i 2008-værdi) i dagbøder, fordi han havde hindret vandets frie løb.

Jagd blev rasende, men under protest måtte han give ordre til at fjerne stigbordene i kanalen. »Den landvæsenskommissionsforretning, som jeg nu således tvinges til at adlyde, er rigtignok af den beskaffenhed, at jeg ingensinde har kunnet antage, at andre end fulde og forrykte folk kunne vedtage en sådan bestemmelse«, udtalte han.

Vandet, som havde hobet sig op i søen gennem hele sommeren, tordnede nu »frit og uhindret« ud i kanalen, hvor åbrinker blev undermineret, mens broer og stemmewærk var i fare for at blive revet væk. Efter godt et døgn frit løb måtte kongens foged atter ud til Faddersbøl Mølle for at regulere slusen, så der kom styr på vandmasserne.

Striden om vandstanden i kanalen bølgede dramatisk frem og tilbage i de følgende måneder. Først i juni 1862 blev den bilagt, helt overvejende til kaptajn Jagds fordel. Fremover kunne han regulere vandstanden til gavn for det store udtørningsprojekt og til gavn for sig selv. Men økonomien var kommet på katastrofekurs.

Vandet fra Sjørring Sø skulle ude gennem denne kraftige sluse ved Snejstrup. Fotografiet er optaget ca. 1880, og det er ikke kaptajn Jagd på hesten. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

Kultiveringen af den store sø skabte mange jobs for de fattige løsarbejdere i landbruget. Her er det et hold høstarbejdere, der har fået arbejde på Rosvang i ca. 1900. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

Klædt af til skindet

Allerede fra 1862 begyndte udsåningen af græs på den tørlagte søbund. Den viste sig at være utrolig frugtbar, og i 1865 var der etableret 550 ha enge med 6-7 forskellige græssorter. Dog måtte der graves et omfattende system af drængrøfter, der udmundede i en central hovedkanal ned gennem søen, for at få arealerne nogenlunde tørre. Man måtte lade den centrale og dybeste del henligge som en sø, da alt

arbejde jo blev udført med håndkraft.

Undervejs galopperede udgifterne bare i vejret.

Den ubekymrede kaptajn Jagd havde også indkøbt en større kvægbesætning, samtidig med at han opførte både driftsbygninger og hovedhuse til de tre store gårde, Egebaksande, Schæfergården og Rosvang. Navnlig Egebaksande, hvortil Jagd-familien selv flyttede ind fra Faddersbøl Mølle, manifesterede sig som et markant og

ganske fremmedartet indslag i egnens arkitektur. Med sine takkede gavle og rundbuede porte og vinduer mindede gården mest af alt om en middelalderborg. Måske nok fejende flot, men næppe særlig praktisk og i hvert fald ikke billig.

Og netop økonomien blev Jagds akilleshæl.

Søprojektet havde han gennemført for lånte penge, og det havde ikke været billigt. Prisen pr. hektar var hastigt vokset til det dobbelte af tidens takst. Med byggeriet af de tre gårde nåede prioritetsgælden i løbet af 1864-65 op på 387.000 rigsdaler eller 47 mio. i nutidskroner. I dette beløb var dog også indeholdt de 140.000 rigsdaler, som selve tørlægningen havde kostet.

Hidtil havde Jagd kunne låne store summer af den fynske grosserer Hans Jørgen Rasmussen og dennes bror, Johan Frederik Rasmussen, samt proprietær C. Langkilde, Hollufgård. Alle tre havde Fyens Disconto Kasse som bankforbindelse, hvis direktør Lorens Bierfreund også investerede i Jagds projekt.

I april 1865 var det imidlertid slut. Jagd kunne hverken skaffe penge til renter eller afdrag, og banken ville ikke længere være med. Reelt var han gået fallit.

Før mekaniseringen blev de store landbrug i Sjørring Sø drevet ved hjælp af heste, og derfor var en del af jordene udlagt til høslæt. Her er »maskinparken« – femogtyve kraftige arbejdsheste med deres kuske – stillet op til fotografering i år 1900 på Rosvang med »driftslederen« forrest. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

Også på Egebaksande lod man sine arbejdsheste fotografere. Bemærk den takkede gavl og det store lager af drænrør på dette billede fra 1932. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

Kreditorerne med brødrene Rasmussen og bankdirektør Bierfreund i spidsen overtog det ufærdige søprojekt, dog under store protester fra Jagd, der beskyldte fynboerne for bedrageri. Den ene broder, godsejer J.F. Rasmussen, blev den nye ejer af Sjørring Sø.

Ifølge Jagd selv var det en stor uretfærdighed, der overgik ham, da de tre fynboere klædte ham af til skindet:

»Da jeg derfor selv måtte i alt væsentligt være min egen sagfører, og efter mangeårig langvarig proces endelig havde fået det imod mig udviste bedrageri nogenlunde afsløret, da var den ene af hovedmændene i Vridsløselille. Den anden var død som fallent, og den tredje fulgte ham straks efter. Således blev jeg ude af stand til at få oprejsning for den mig tilføjede uret og skade. Min formue var forsvunden, og af den private forretningsvirksomhed, der engang tegnede så glimrende og ydede mig et årligt overskud på 40.000 kr., var der nu ej andet tilbage end gæld og ubetalte procesomkostninger«.

Egocentrikeren på Egebaksande

Efter fallitten var Jagd blevet siddende tilbage på Egebaksande med 140 ha jord. Den 45-årige kaptajn var dog reduceret til en biperson, der snart forsvandt helt ud af Sjørring Sø's historie. Allerede i 1870 blev Egebak-

sande solgt for 200.000 rigsdaler til den senere kultusminister i Estrups Højre-regering, Jacob Scavenius. Han ejede i forvejen herregården Gjorslev på Stevns.

Jagd blev dog boende til leje på Egebaksande frem til 1878, men tilbragte det meste af sin tid i København, hvor han varetog sit hverv i Rigsdagen, fra 1873 som Højre-mand.

I 1878 flyttede Jagd til en stilling i Kolding som den embedsmand, der modtog skatter og afgifter, men allerede fire år senere var han tilbage i Thy som amtsforvalter i Thisted, takket være Estrups velvilje. Det var også konseilpræsidenten, der udvirkede Jagds slutstilling som amtsforvalter i København fra 1886. Den bestred han indtil sin død i 1895.

Lokalhistorikeren Verner Paulsen mener, at Jagd fremstår som »egocentrisk«, når man betragter hans livforløb. I Paulsens store biografi over Jagd fra 2005 hedder det:

»Han syntes aldrig, omverdenen tog ham højtidelig nok. Han forventede, at alle skulle falde i dyb forundring, hver gang han havde udrettet noget. Det kunne der såmænd også ofte være grund til, men det gjorde alle nu engang ikke. Han kunne heller ikke forstå, at alle ikke omgående opfattede hans ideer som værende ligeså fantastiske, som han selv syntes de var.«

På tvangsauktion

Søprojektets nye ejer fra 1866 havde nok at se til.

Vandet steg atter op over søbunden, bygningerne var ikke færdige, besætningen af husdyr beskeden, og høet fra søengene kunne ikke afsættes lokalt. Ifølge datidens opfattelse lå Sjørring Sø hen som et ganske mislykket afvandingsprojekt. Godsejer Rasmussen ansatte derfor i 1867 en af landets mest anerkendte landøkonomer, N.P.J. Buus, som driftsleder. Buus' første handling var at iværksætte en omfattende uddybning af hele kanalsystemet, så det store vandområde, der stadig lå i den østlige del, kunne tørlægges.

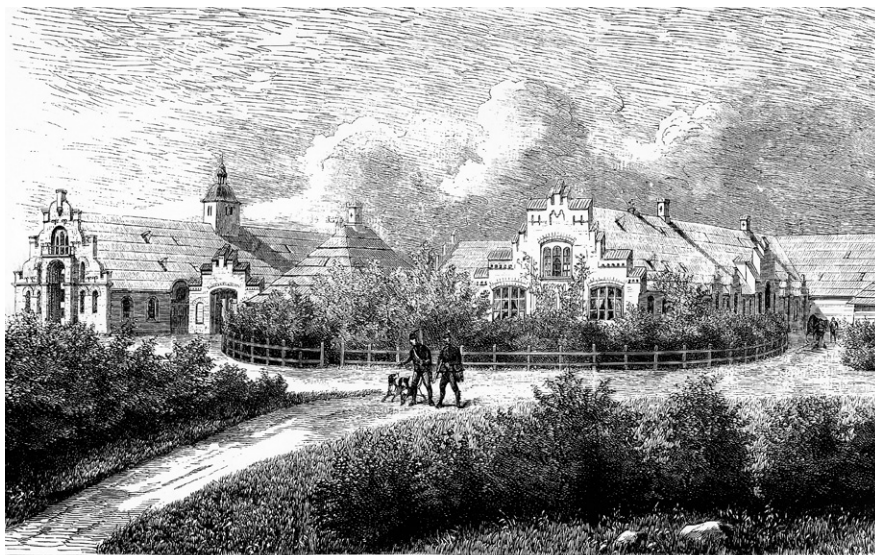
Her kom Buus straks i konflikt med Jagd på Egebaksande.

Jagd var ikke interesseret i at bidrage til en uddybning af afvandingskanalerne. Han havde sit på det tørre, fordi Egebaksandes jord lå højere end resten af søen, men nok så væsentligt var det, at Jagd var blevet fjendtligt indstillet overfor selve projektet. Hverken tegninger eller beregninger over færdiggørelsen ville han udlåne. Buus måtte gennem adskillige møder for landvæsenskommissionen, før uddybningen kunne afsluttes i 1869.

Der var stadig behov for store investeringer i kanaler, grøfter, dræning og yderligere byggeri, men J.F. Rasmussens formue rakte ikke længere. I 1872 gik han fallit og døde fra en gæld, der nu var oppe på 528.000 rigsdaler (66 mio. kr. i 2008-værdi). En række lån var blevet optaget med sikkerhed i søprojektet, også selv om pengene var anvendt til andre, mere tvivlsomme forretninger.

Sjørring Sø røg derfor på tvangsauktion i 1873. Højeste bud kom kun op på 385.000 rigsdaler (47 mio. kr. i 2008-værdi), og for dette beløb overtog Fyens Disconto Kasse hele ejendommen som ufyldstgjort panthaver. De yderste prioritethavere tabte herved 143.000 rigsdaler (17,5 mio. kr.).

Fyens Disconto Kasse var fast besluttet på at få sine penge hjem igen, så nu skulle der ske noget. Sammen med andre kreditorer stiftede banken i 1877 selskabet A/S Sjørring Sø, der fik

Herregården Egebaksande. Tegnet af Valdemar Bloch Suhr.

Sådan så ejendommen Egebaksande ud, som kaptajn Jagd lod bygge til sig selv. Bygningerne ligger der stadig og i stort set samme skikkelse. Tegningen er fra 1875, hvor den stod aftrykt i Illustreret Tidende. Foto: Udlånt af Verner Paulsen, Hundborg.

bankdirektør Lorens Bierfreund som formand.

Hele gælden efter Rasmussens dødsbo blev lagt i søen, og for at sikre driften ydede banken yderligere lån.

Den bogførte gæld var knap 700.000 rigsdaler (80,4 mio. kr. i 2008-værdi), da N.P.J. Buus blev bedt om at fortsætte som driftsleder for det nye selskab. Det stod klart, at hele formålet med aktieselskabet var at bringe kæmpegælden ud af verden. Buus stillede sig dog noget skeptisk over for bankfolkenes »sangvinske« forventninger, som han kaldte deres

vilde ideer om en »kødfabrik« og en »hestefabrik«.

Pæn gevinst

Der kom til at gå adskillige årtier, før der omkring år 1900 kunne spores en afgørende bedring i søens økonomi.

I de første 38 år af aktieselskabets levetid, fra 1877 til 1915, gav aktierne i Sjørring Sø kun 18 procent i udbytte – sammenlagt for alle årene! Det svarede til et årligt gennemsnit på en halv procent. Hovedaktionæren Fyens Disconto Kasse bogførte da også sine

aktier så lavt som 10 procent af den nominelle værdi.

Uden den dygtige driftsleder var det næppe lykkedes at få landbruget til at fungere i den udtørrede sø. Buus selv kom dog aldrig til at opleve fremgangen. Han døde i 1886, mens kæmpegælden stadig var uændret.

Efter 1886 lod den nye driftsleder, Johannes Peder Leegaard, opføre en vindmølle til at pumpe vandet ud fra de dybeste dele af søen, men kort før århundredeskiftet voldte sætningerne i den tør lagte søbund så store problemer, at der måtte et helt nyt kanalprojekt til. Alene for perioden 1870-1890 blev sætningen målt til mellem 60 og 100 centimeter.

I 1898-99 lod Leegaard en ny hovedkanal grave langs den nordlige bred. Den gamle kanal ned gennem søens dybere dele blev afbrudt og uddybet, hvorefter vandet herfra blev pumpet op i den nye kanal ved hjælp af en meget kraftig vindmølle, en af datidens allerstørste.

År 1900 blev møllens store vand-snegl tilpasset, så den også kunne drives af et lokomobil, når der faldt særlig megen regn i vindstille perioder. Vindmølle og lokomobil kunne holde søen tør frem til 1918, hvor der indførtes elektrisk pumpning.

Under 1. Verdenskrig blomstrede dansk landbrug. Alle former for fødevarer kunne sælges til de krigsførende magter. Da priserne på landbrugs-ejendomme steg til det dobbelte, besluttede aktieselskabets bestyrelse at udnytte den gunstige situation for derved at komme helt ud af gælden fra Rasmussens fallit i 1870'erne. Den store ejendom blev sat til salg og solgtes i marts 1918 til et konsortium fra Thisted. Prisen var 1,8 mio. kr. (48,4 mio. kr. i 2008-priser).

A/S Sjørring Sø blev opløst den 2. maj 1919.

Tørlægningen havde da kostet to fallitter, men takket være krigsøkonomien kom aktionærerne til slut hel-skindet ud af projektet, faktisk med en pæn gevinst. Da den endelig opgørelse af regnskabet forelå, kunne der udbetales aktionærerne 277 procent af aktiernes pålydende værdi.

De første aktionærer i A/S Sjørring Sø, 1877

	kr.	kr. i 2007-priser
Fyens Disconto Kasse	324.800	35.523.376
Bankdirektør L. Bierfreund	63.400	6.934.058
Agent L.J. Bågoes Arvinger	53.000	5.796.610
Handelshuset Stegmann Scott & Co.	44.600	4.877.902
Etatsråd W. Petersen	35.800	3.915.446
Handelshuset Fr. & A. Delcomyn	28.800	3.149.856
Grosserer G.F. Esmann	31.000	3.390.470
Privatbanken i København	30.400	3.324.848
Sparekassen for Svendborg og Omegn	28.000	3.062.360
Handelshuset Halberstadt & Mannheimer	21.000	2.296.770
Albani Bryggeri	19.200	2.099.904
I alt	680.200 kr.	74.393.474 kr.
Kilde: Tandrup 1970.		

På hjørnet af Kanalvej og Faddersbøl bro blev der i august 1995 sat en mindesten over kaptajn Jagd. Initiativet kom fra en gruppe lokalhistorisk interesserede borgere i Hundborg. Stenen står i baghaven til den ejendom ved kanalen, som Jagd beboede under udtørringen. Teksten lyder: »Kaptajn J.C.H.C. Jagd 1821-1895. Lod denne kanal grave og udtørrede Sjørring Sø. Han opdyrkede herefter de 850 ha. søbund.«

Statsstøtte til gendræning

Op gennem det 20. århundrede gav den drænede søbund gode afgrøder, men afvandingsanlægget måtte til stadighed udbygges. Humusjorden satte sig så kraftigt, at drænrørene hele tiden skulle graves længere ned, især i de dybeste dele af den gamle sø.

I 1928, da den tidligere Varde-dyr-læge N.L. Toft overtog Egebaksande, var behovet for omdræning af denne højereliggende ejendom særdeles påtrængende. Jorden havde sat sig så meget, at drænrørene mange steder blev pløjet op.

Den nye ejer forsøgte først at komme af med vandet ved hjælp af en vindmølle med vandsnegl, men da den nye grundforbedringslov med 50 procent statsstøtte blev vedtaget i 1933, indgik han straks et samarbejde med Hedeselskabet om en renovering af hele afvandingsanlægget.

I midten af 1950'erne var turen kommet til den midterste del af søen. Her måtte afvandingen på 305 ha fornyes. Også denne gang blev det Hedeselskabet, der fik opgaven. Ejeren på Rosvang gennemførte i perioden 1957-62 en hovedafvandning af 191,5 ha samt dræning af 168,8 ha.

Billigt blev det ikke. Selve hovedafvandingen kom til at koste 294.000 kr. (3,0 mio. kr.), mens dræningsarbejderne løb op i 533.000 kr. (5,4 mio. kr.), i alt 828.000 kr. (8,4 mio. kr.). Heraf dækkede tilskud fra staten knap 30 procent, så ejerne slap med 568.372 kr. (5,8 mio. kr.).

Helt op til slutningen af 1960'erne blev der hvert år udført dræningsarbejder på Egebaksande, hvor tre elektriske pumpestationer løftede vandet fra de flade marker op i afvandingskanalen. Langs hovedkanalen, der var lagt op mellem ådiger, kørte der i 1970 hele 11 elektriske pumper.

Fremtid som marginaljord

I 1986 gennemførte Miljøministeriet en række projektundersøgelser på de såkaldte marginaljorder med henblik på deres fremtidige forvaltning. Sjørring Sø var en ud af 31 afvandede lokaliteter, hvor man overvejede at genskabe de naturlige forhold. Især var der fokus på områdets positive betydning for den dengang meget sjældne odder.

Botanisk var der stadig nogle rester tilbage af vilde sump-, kær- og

engplanter. Især fremhævede man en tidligere forekomst af den sjældne spidsblomstret siv.

Fuglemæssigt blev den udtørrede sø karakteriseret som en af regionens bedste rastelokaliteter for gæs og svaner. Om vinteren var der konstateret sangsvaner, grågås, sædgæs og kortnæbbede gæs i pæne antal. Dog var det rastende vadefugleflokke i antal som 10.000 viber, 7000 hjejler og 600 dobbeltbekkasiner, der gav de udstrakte marker deres betydning.

Værdien af at genskabe den store sø var ikke entydig. Ornitologisk lød vurderingen, at det næppe kunne være en gevinst, da en sø ville fortrænge de store flokke af rastende fugle på markerne. Det bedste ville være at hæve vandstanden i hele området, så markerne kunne udvikle sig til mere sumpede enge.

Det blev dog ved overvejelserne. Den udtørrede Sjørring Sø dyrkes stadig som effektivt landbrug.

KILDER

Bang, Ole: Sjørring Sø. Historisk Årbog for Thisted Amt, s. 24-36. København 1908.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 9.10. 2005.

Hedeselskabets Tidsskrift nr. 11, 83. årg. s. 289-292, 1962.

Hedeselskabets Tidsskrift nr. 4, 92. årg. s. 74-79, 1971.

Heiberg, P.V.: Thylands Fugle. Adolf Jacobsens Forlag, 1886.

Jagd, C.: Om udtørningsforetagender i almindelighed og om udtørringen af Sjørring Sø i særdeleshed. Tidsk. f. Landøkonomi, 4. rk., 8. bd., s. 318-42, 1874.

Paulsen, Verner: Kaptajn J.C.H.C. Jagd – Manden der udtørrede Sjørring Sø. Rysgaards Forlag, Snedsted 2005.

Skotte Møller, H.U. (red.): Retablering af tørlagte søer og fjorde i Danmark. Miljøministeriets projektundersøgelser 1986. Samlerapport nr. VII – Appendix. Skov- og Naturstyrelsen 1987.

Tandrup, Fritz: Sjørring Sø 1857-1918. Specialeafh., Århus Universitet 1970. Ej offentliggjort, kopi hos Lokalhistorisk Arkiv i Thisted.

Tandrup, Fritz: Sjørring Sø 1857-1918. Knakken no. 1, s. 9-17, 1986.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved Sjørring Sø, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 86 fuglearter (og racer), som var registreret fra **Sjørring Sø** pr. 15. oktober 2008. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Fiskehejre	(23/32)	Rørhøg	(2/2)	Rødben	(1/2)	Vindrossel	(3/507)
Knopsvane	(11/33)	Blå Kærhøg	(12/13)	Hvidklire	(2/4)	Broget Fluesnapper	(2/2)
Pibesvane	(4/57)	Duehøg	(9/9)	Svaleklire	(1/1)	Skægmejse	(5/14)
Sangsvane	(9/142)	Spurvehøg	(11/12)	Tinksmed	(1/1)	Halemejse	(1/15)
Sædgås	(87/37542)	Musvåge	(31/77)	Mudderklire	(1/2)	Sumpmejse	(6/8)
Sædgås, Tajgasædgås	(2/452)	Fjeldvåge	(19/30)	Hættemåge	(9/979)	Skovskade	(4/6)
Sædgås, Tundra-sædgås	(1/2)	Tårnfalk	(27/38)	Stormmåge	(5/93)	Husskade	(6/24)
Kortnæbbet Gås	(22/2552)	Dværgfalk	(1/1)	Sildemåge	(1/1)	Allike	(3/12)
Blisgås	(36/231)	Vandrefalk	(1/1)	Ringdue	(9/980)	Råge	(3/166)
Blisgås, Grønlandsk	(14/17)	Agerhøne	(2/10)	Natugle	(2/2)	Gråkrage	(7/61)
Dværggås	(1/1)	Grønbenet Rørhøne	(11/15)	Isfugl	(5/5)	Ravn	(1/1)
Grågås	(31/20723)	Blishøne	(13/40)	Grønspætte	(8/8)	Stær	(2/750)
Indisk Gås	(4/6)	Trane	(3/49)	Stor Flagspætte	8/10)	Bogfinke	(7/38)
Snegås	(16/56)	Hjejle	(20/69960)	Landsvale	(1/32)	Grønirisk	(7/150)
Canadagås	(13/748)	Strandhjejle	(13/44)	Bysvale	(1/19)	Stillits	(16/109)
Bramgås	(10/251)	Vibe	(17/3260)	Hvid Vipstjert	(1/2)	Grønsisken	(2/7)
Knortegås, Mørkbuget	(1/10)	Krumnæbbet Ryle	(1/2)	Vandstær	(1/1)	Tornirisk	(2/188)
Gravand	(3/9)	Almindelig Ryle	(7/2188)	Gærdesmutte	(7/13)	Lille Korsnæb	(12/78)
Krikand	(4/10)	Brushane	(1/4)	Rødstjert	(2/2)	Kernebider	(2/2)
Gråand	(8/47)	Dobbeltbekkasin	(12/43)	Bynkefugl	(1/8)	Gulspurv	(7/37)
Troldand	(10/12)	Storspove	(7/31)	Stenpikker	(3/9)	Bomlærke	(15/663)
		Sortklire	(2/3)	Sjagger	(21/2165)		

Plantelivet i Sjørring Sø

TBU 7/6-2: Sjørring Sø

Afvandingen af Sjørring Sø er påbegyndt i midten af forrige århundrede. Søen er nu helt afvandet, og den tidligere søbund er taget under kultur. I de laveste dele løber Sjørring Kanal. Her forekommer tillige fugtige enge.

Vegetationstyper: Sø(+), vandløb, eng, mark

Højere planter: 1900-1979:

Kors-Andemad(o), Liden Andemad(o), Tyndskulpet Brøndkarse(o), Dyndurt(+), Frøbid(o), Vej-Guldkarse(o), Dynd-Padderok(o), Enkelt

Pindsvineknop(o), Grenet Pindsvineknop(o), Rørgræs(o), Spidsblomstret Siv(+), Høj Sødgræs(o), Manna-Sødgræs(o), Krans-Tusindblad(o), Småfrugtet Vandstjerne(o), Lancetbladet Ærenpris(o)

Lokalitetskode: + V-E-B III r

Kilder: se Wind 1992.